

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

ПРОЯВИ НА СИНТАКТИЧНА ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РЕЧТА НА ДЕЦА ОТ БЕСАРАБИЯ

Райна Манджукова

Децата от Бесарабия, както и останалата част от населението в този регион, са носители на български диалект, който представлява един консервиран образец на североизточните говори в България в състоянието им преди близо 200 години. Обаче това предположение е вярно дотолкова, доколкото могат да бъдат игнорирани последиците от дългогодишните езикови контакти на българското население в региона с румънци (1856–1878 и 1918–1940), а после с руснаци. Това дава основание говорът да бъде изследван не в чисто диалектоложки план, а от гледна точка на социолингвистиката, тъй като билингвизмът, който е резултат на езиковите контакти, е един от проблемите, с които се занимава тази наука. Още повече, че “детството, т.е. периодът, когато езиковите системи едва се формират, представлява особен интерес от гледна точка на билингвизма” (1,271).

В конкретния случай са изследвани речевите изяви на ученици с оглед на формирането на речевите им навици в условията на билингвизъм и на социално-ситуационната обусловеност на формирането им. Изследването обхваща идиолектите на ученици от 5 до 9 клас в с. Лошчиновка, Измаилски район, Одеска област, Украйна.

Почти два века са минали, откакто българите, заминали далеч от родината, са се откъснали от българския език и култура. И все пак днес може със сигурност да се каже, че не са се претопили сред другите народности, не са се асимилирали, запазили са българското. Моногройни са факторите, противодействащи на асимилацията. Като най-важни бих отбелязала следните: *богатите културни и просветителски традиции* на българската колония в Бесарабия, особено в двете културни огнища Болград и Одеса; *богатият български фолклор*, многобройни народни обичаи и вярвания, както и специфични народностни черти; *компактното разположение* на българските села; *големият брой на езикови и етнически общности в региона*, което е естествена предпоставка за лингвистичен миксаж, толкова напреднал за последния половин век, че да се говори за устойчиви езикови белези в битовата реч на населението е изключено. Особено важно е, че това езиково многообразие не позволява доминирането на определен език в битов план.

Бесспорно е, обаче, че наред с факторите, противодействащи на асимилацията, съществуват и такива, породили необходимостта от езиков контакт с рускоезичното

население. "Развитието на икономическите връзки, администрацията, казармата средствата за масова информация изискват да се използват изразни средства, липсващи в езиковата система на говора, но са необходими за постигането на определени комуникативни цели" (2, 137). Така, докато билингвизмът в широкия смисъл на понятието е социално явление, езиковият контакт води до промени, които са обект на лингвистично изследване.

Настоящият доклад разглежда явлението интерференция, - една от проявите на българско-руския билингвизъм, - на синтактично равнище, като резултат от контакта между българския и руския език в битовата комуникативна сфера.

Интерференцията и конвергенцията в областта на синтаксиса не са достатъчно изучени. Трудовете в тази област се отнасят най-общо казано до повърхностния синтаксис (словоред, съгласуването, управлението). Освен това, повечето от изследванията в тази насока концентрират вниманието върху явления, възникващи в процеса на продължително изучаване и овладяване на чужд език. Обаче основната маса носители на втори език го овладяват не чрез изучаване, а чрез непосредствен контакт с носителите на този език. Такъв е и случаят на руско-българския билингвизъм, който е в ползрението на това изследване. В условията на такова общонародно контактно двуезичие вличнието на втория (руския) език върху всичките нива на родния (българския) е сравнително по-дълбоко. Появяват се множество синтактични калки на всичките синтактични нива: словосъчетание, просто изречение, сложно изречение. Тук ще разгледаме последните две.

1. Интерференция на ниво просто изречение

1.1. Като основен резултат от контакта и взаимопроникването на на двете езикови системи на това ниво могат да бъдат посочени: *размествания в словоредата* на изречението; *редувания на синтактичните варианти* и взаимното им разположение; *промени на стилистичните* и емоционално-експресивните нюанси; *поява на допълнителни семантични отсенки*, изчезване или неутрализиране на съществуващи семантични отсенки.

Тук ще разгледаме само първия случай. В речта на децата от изследваното село най-контрастно изпъкват три разновидности разместен словоред.

1.1.1. В българския език съществуват пълни и кратки форми на притежателните местоимения, докато в руския кратката форма липсва. Съответно конструкциите, изразяващи категорията притежание в българския език могат да бъдат два варианта, докато в руския е възможен само един. Характерното за децата от Лошчиновка е, че, използвайки тези конструкции на български, те концентрират вниманието си изключително върху тези с пълната форма на притежателното местоимение, (т.е. тези, които имат аналог в руския), и напълно игнорират кратката форма. Например: [т'ва мојту хоб'и/], [нај л'уб'и;тъь мојтъ кн'игъ/], [т'а съ убраш'ч'авъ с нас/ куту с својт'и падрушк'и/], [т'ва б'иш'и н'егув'ъ нај хубъв'ъ рап/], [тр'абъ дъ уб'ис'н'и/ мюи дъ н'и кр'ш'ч'и на н'гу/], [н'иш'ч'а да виждь/ кък страдај н'ејнътъ служанк'и/], съответстващи на *это мое хобби, моя самая любимая книга, как со своими подружками, это был его самый лучший раб, должен объяснить, а не кричать на него, как страдает ее служанка* и мн. др.

1.1.2. Другата разновидност изречения с разместен словоред е възможна поради това, че руският и българският език използват различни средства за образуване на сравнителна и превъзходна степени на качествените прилагателни. Наличието на българските формообразуващи частици по- и най- обръква учениците и понякога довежда

до създаване на изречения като [т'е жъ по съ гул'ам'и уд нас/], [нај мојъ л'уб'им'ъ урок тва нав'ерну музък'и/], [т'а уч'ит'ил'а нај съ хубъв'и/] и мн. др.

1.1.3. Начините на образуване и функциониране на различни предложни и безпредложни конструкции в рамките на простото изречение в двата езика са различни, резултат от което е фактът, че в единия език е активна употребата на конструкции, които в другия се смятат за погрешни. Именно това е почвата, благоприятна за появата на третата разновидност изречения с разместен словоред, като например: [то къманд'ир с'илну б'а строк/], [с'ет'н'и ч'ир'из м'инут'и двајс'и аб'ет и уроц'ит'и правъ/], [и йд'ин мѣф'иоз'и тва с'ич'куту в'ид'а/], [уткр'и јаш'ч'икъ пач'тов'ијъ/ и там пав'есткъ б'иш'и/], [имајъ лап'ътъ млад'и/], [тукъјъ у нас/ д'ету ш'ас р'еч'кътъ/ рас'т'а камъш/], [у то главар' има пар'и многу/] и мн. др.

1.2. Една от най-характерните особености в синтактичния облик на речта на децата от Бесарабия за илюстриране на която в обработения езиков материал са открити многобройни примери, е липсата на спомагателния глагол СЪМ в ролята му на предикативна връзка. Най често биват пропускани следните форми на глагола съм: Е (3 л. Ед.ч) [т'а оч'ин' строгъ/ с'ич'ку тр'ебвъ/], [фаф' филмъ с'ич'ку съкрът'ену/ с'ич'ку убр'азану/ а пък ф'кн'ишкътъ с'ич'ку расп'исъну/], [гату тъ заставл'авът дъ у'ит'еш/ н'и йн'т'ир'есну/], [тукъ на тва м'асту/ д'ету нашту с'елу/ имълу убъ тр'ива/], [снач'алъ имълу йд'ин два дома/] и мн.др.

СА (3 л. Мн.ч) [ин'т'ир'есну/ къг жув'ал'и орътъ ран'ши/], [тој в'ид'а/ ч'и н'акуи оръ убъи/ н'акуи оръ са плох'и/], [аку н'е убран'и каш'атъ/ аз ги уб'иръм/], [с'ич'к'ит'и уч'ит'ил'а/ д'ету по млад'и съ/ по м'и са нравът/], [т'е къкту с'и по съвр'им'ен'и/] и др. СЪМ (1 л. Ед.ч) [с'н'икуј н'и съ п'ир'ип'исвъм/ сама пу с'еб'ис'и/], [н'амам вр'ам'и га дъ ч'ита/ штоту ц'ал д'ен ф'агорода/] и др.

Случаи на изпускане на другите форми на глагола СЪМ не са характерни за речта на изследваните деца.

1.3. Под влияние на руската норма много често се забелязва употребата на личното местоимение АЗ в случаи, когато може да бъде изпуснато [ас можъ да готвъ/], [појч'и ас н'амъм л'уб'им'и уч'ит'илк'и/ но аш ш'ч'итавъм/ ч'и уч'ит'ил'ъ тр'а да бѣд'и.../], [ас искъм дъ разкажъ йна кн'игъ/], [ф'школътъ ас съм ду три ч'асъ/], [ас мисль/ ч'и с'ич'к'ит'и д'ица тѣй правът/], [гату м'исоту малку съ ужар'и/ ас пуснъ лук/], [с'папу аз галч'а пу руск'и/] и мн. др.

1.4. Като проява на интерференция може да се разглежда и изпускането на отделни части на изречението. Всъщност, това явления, наречено в стилистиката *елипса*, е твърде разпространено в естествената човешка реч. Тък като то отговаря на стремежа на с по-малко езикови средства да се предаде повече съдържание, характерен както за българския, така и за руския език, естествено е елиптичните изречения да имат място и в двата езика. Обаче има случаи, когато в единия език изпадането на определен елемент на изречението е възможно, докато в другия език същият елемент е необходим. Игнорирането - съзнателно или не - на този момент води до появата на интерференция. Тук ще бъдат посочени изречения, в които е изпаднал субектът или част от него под влияние на руския аналог на изречението. [у наз два път'а ф'н'ид'ал'ътъ кружок по музък'и/ - изпусн. *има*, [мојъ гр'еч'къ, жар'ин'и картоф'и/ ч'урба ошт'и н'и мојъ/] - два пъти е изпуснато *да готвя*, [пру рыцар'и уб'ичъм/] - *да чета* и др.

1.5. Характерна е още една черта на синтаксиса на простото изречение в речта на децата-билингви, а именно удвояването на някои части на речта. [/н'амъм вр'ам'и/ га дъ ч'ита/], [/илонъ т'а б'иш'и наштъ уч'ит'илкъ лан'ъ/], [/тој г'и купвъш'и рабыт'и/], [/мамъ й папу т'е н'и съ дражът тъј распуснъту/], [/б'илк'ит'и г'и зб'ивъм с м'икс'иръ/], [/тој гу з'е тва куч'ин'ц'и/], [/и в'ек'и тој б'иш'и б'имъ нъ ч'ет'ир'и гуд'ин'и/], [/и тој гу наб'и то бакс'ор/], и мн. др. Проблемът е там, че на даден етап не е възможно да се открие, дали това е резултат на интерференция или е следствие на вътрешното развитие на езика на бесарабските българи. Но посочената особеност е толкова широко представена в изследвания езиков материал, че не може да не бъде отбелязана.

2. Интерференция на ниво сложно изречение

Сложните изречения в речта на децата от с. Лошчиновка предствалват интерес за даденото изследване главно по отношение на съюзите и съюзните думи, свързващи простото изречение в състава на сложното. Очертават се две възможности: 1) руски съюзи и съюзни думи, заети в непокътнат вид: [/т'а съ ръспар'ижавъш'и с' н'егу/ хат'а т'а и б'иш'и н'ејнъ рабын'а/], [/с'ет'н'и тургъм бобъ и тој долгу долгу съ вар'и/ пака н'и бъл'и свар'ен/], [/даж'и домъ ф школъ йграјм/ пътаму штъ јесл'и ас н'и одъ йдин д'ен ф школъ/ ас пр'аму сам болна/] и др. 2) съюзи и съзни думи, представляващи хибридно заместване како [ч'емту] от *чем* (р.) и *отколкото* (б.), [т'ем ч'и] от *тем, что* (р.) и *с това, че* (б.), [то д'ету] от *то, которое* (р.) и *това, дето* (разг.б). Например: [/уч'ит'ил'атъ д'ету по млад'и/ по м'и съ нравът/ ч'емту стар'ит'и/], [/ана гр'игор'внъ т'а м'и съ нрав'и т'ем /ч'и т'а пл'ит'е крас'иу и друг'ит'и уч'и/], [/дъ н'и съ забрав'и то им'ъ/ д'ету там б'иш'и/ т'е назвај тукъ кајракл'иъ/] и т.н.

Интересни примери от гледна точка на използваните съюзи са открити в речта на информатор №14: [/имъ в'ерс'иъ/ ко тва энзлоту пумага на т'ах/], [/там б'аш'и нап'исану/ ко имъ т'а л'итајуш'ч'иъ карабл'и/], [/и тој каза/ ко искъ нај главн'ъ дъ узнај кој у т'ах/], [/и мајкъ й каза/ ко тва куч'иту в'инувату/ ко то гъ уб'и сп'ицал'ну/] и мн. др. Използването на съединителния съюз [ко] = бълг. *какво* (руск. *что*), вместо *че* (руск. *что*) е обусловено от това, че в руския език съюзът *что* е формално тждествен с въпросителното местоимение *что* (сравни: *Сказали, что сегодня осядается гроза и Что тебе подить? Что ты сказал?*). В българския език съюзът *что* се превежда с *че*, а въпросителното местоимение *что* - съответно с *какво* (разг. [к'во], [ко]). Макар че открит само при един информатор, това е ярък пример на недиференциация като една от основните причини за възникване на интерференция.

Доколкото споменахме, че билингвизмът е социално явление, резултатите от изследванията на интерференция на всички езикови нива не могат да бъдат анализирани изолирано, т.е. в чисто лингвистически аспект. От гледна точка на обществената значимост е много важен социологичният аспект. Върху речевото поведение на билингвите несъмнено по-голямо влияние (в сравнение с предположението за вродените фактори) оказват условията в които се овладяват тези езици. За конкретния вид двуезичие важат следните фактори, определящи влиянието на втория (руския) език върху родния: "поколението, към което принадлежат носителите на говора, техният пол, образованието им, професията, съотношението между броя на носителите на контактуващите езици. А за децата още и националността на двамата родители, и, ако единият не е българин, от значение е, дали това е бащата или майката" (4, 345). Многобройни примери доказват, че

от двама на една и съща възраст този, който е останал със средното си образование ще каже [макар], [с'илну], [дурд'е], [с'акъш] там, където вишистъг ще употреби [хат'а], [оч'ин'], [пака], [кагбуть]. Срв. [/макар ч'и с'и по гул'ам ут м'ен'и.../ и [/хат'а ч'и с'и по гул'ам ут м'ен'и.../], [/силну мъ бул'и/ и [/оч'ин' мъ бул'и/], [/дурд'е н'и йзуч'иш с'ич'ку/ и [/пака н'и йзуч'иш с'ич'ку/ и т. н. Една майка-счетоводител ще каже на детето си: [/ас нъвернъјъ по убу знам ч'ем т'и/], докато същата фраза, произнесена от градинарка сигурно ще звучи така [/ас наверну по убу знам ут т'еб'и/]. Последните два ще разгледаме тук.

Зависимостта на синтактичните променливи, характеризиращи явлението интерференция в речта на изследваните деца, е представена чрез 7 хистограми – по 3, отговарящи на най-характерните прояви на явлението на синтактично ниво за всеки от двата разглеждани социални фактора. По национална принадлежност на родителите групирани са 4 групи: 1. българин/българка; 2. украинец/българка; 3. българин/руския; 4. българин/молдованка. По сферата на професионалната заетост са формирани 3 групи. 1. Двамата родители са заети в производителната сфера., 2. Двамата – в непроизводителната сфера, 3. Единият – в производителната, другият – в непроизводителната сфера. Анализът на езиковия материал позволява да бъде направен изводът, че най-широко представени като примери за интерференция на синтактично ниво са: *размесеният словоред; изпускането на спомагателния глагол СЪМ; употреба на АЗ* в случаи, когато може да бъде изпуснато.

Ще акцентирам на случаите, когато реалните резултати се оказват различните от очакваните. Преди всичко, анализът на част от данните показва, че най-широко представения тип синтактична интерференция е размесеният словоред. Тук изненадва фактът, че най-низкият цифров показател не е този за първа група (българин/българка), а тъкмо, на последната (българин/молдованка). Причината за това разминаване между прогнозата и резултата е в това, че децата от тази група освен българския и руския, владеят още и езика на майката – молдовския. А съществуването в езиковото им съзнание наред с близките руския и българския още и на генетично различния молдовски води до необходимостта поп-внимателно да се подхожда към подбора и подреждането на думи и съчетания при конструирането на изречения. Относително правилният словоред при тях се постига обикновено за сметка на скоростта на реагиране при отговор на поставения въпрос. Вторият по големина цифров показател е този за деца от чисто български семейства предполага две възможности: или поради наслаждането върху разглеждания социален фактор – националност – на други фактори (интелегентността на родителите, емоционалното и психофизическо състояние на индивида по време на интервюто, темата на разговора и пр.), или пък неоправданата употребата на АЗ не винаги трябва да се разглежда като интерференция.

При изследване на влиянието на синтактичната интерференция от професионалната насоченост на родителите, интересно е да обърнем внимание на някои интересни и показателни данни. Противно на очакванията, те са най-ниски. Но отговорът не е толкова труден. При по-внимателен анализ на текстовете става ясно, че имаме случай на *скрита интерференция* (1,56). Изреченията, в които обикновено се изпуска спомагателният глагол СЪМ или се използва без необходимост личното местоимение АЗ, в речта са заменени с други конструкции. Например, чрез смяна на глаголното време – нещо най-обикновено за речта на бесарабските българи, тъй като първото, което би

установило едно морфологично изследване е липсата на логика в употребите на глаголните времена. Друг е въпросът, дали това заместване се извършва съзнателно, и защо се наблюдава точно при децата от тази група. Но за да се отговори на тези както и много други други въпроси, които биха възникнали при такъв тип изследване, са необходими както много повече езиков материал, така и по-широк диапазон от фактори, влияещи върху речта.

А това, че такива изследвания са необходими, ме кара да мисля фактът, че и днес – повече от 10 години откакто на децата в Бесарабия бе върната възможността да изучават родния си език – все още няма нито един учебник, направен специално за българите в чужбина, а не като за чужденци. Няма и методика, в която основният принцип да е този на преодоляване на интерференцията. Мисля, че си струва да се замислим по тези въпроси. Сънародниците ни в тази, най-голямата българска общност в чужбина определено го заслужават.

Използвана литература:

1. Бабов, К.Г. Методика русского языка в болгарской средней школе. – С.: Унив.изд-во “Св.Кл.Охридски”, 1989.
2. Виденов, М. Българска социолингвистика. - Унив.изд-во “Св.Кл.Охридски”, 1990.
3. Бурденюк Г.М., Григорезский В.М. Языковая интерференция и методы ее выявления. – Кишинев: Штинца, 1978. -
4. Димчев, К. Говорът на българите в с.Валя-Драголуй, СР Румъния. Фонемна система// Годишник на СУ ФСФ. т. LXIII. 1969. кн. I
5. Байчев, Б., Виденов, М. Социолингвистическо проучване на гр.Велико-Търново. – С.: Наука и изкуство, 1988.
6. Белл, Р.Т. Социолингвистика: Пер. С англ. – М.: Междунар.отношения, 1980.
7. Иванов, В.В., Иванова В.А., Михайловская Н.Г. и др. Грамматическая интерференция в условиях национально-русского двуязычия/– М.:Наука, 1990.
8. Проблемы двуязычия и многоязычия/ Отв.ред Азимов, П.А., Деширев, Ю.Д., Филин, Ф.П./ М.: Наука, 1972.
9. Проблемы интерференции и языковых контактов/ Ред. Клепикова Г.Н./ М.: Наука, 1975.